

تبیین رویکرد جهادی در اقتصاد مقاومتی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۶/۴/۲۵

سعید فراهانی فرد * مجتبی غفاری **

چکیده

جهاد در اندیشه رهبر معظم انقلاب از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است. مطابق دیدگاه ایشان نه تنها بدون جهاد هیچ ثمره‌ای در دنیا و آخرت نصیب انسان و جامعه نمی‌شود، بلکه جهاد عامل ایجاد تمدن و استمرار آن نیز هست. ایشان یکی از ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی را رویکرد جهادی می‌دانند. اکنون که تحقق اقتصاد مقاومتی از جمله ضروری‌ترین اهداف جمهوری اسلامی می‌باشد بایسته است جهاد اقتصادی در اندیشه‌های رهبری بررسی شده و تصویر روشنی از آن ارائه گردد. در این مطالعه اکتشافی با روش تحلیل متن منظومه کاملی از جهاد اقتصادی شامل تعریف، اهمیت، ضرورت، الزامات، مؤلفه‌ها، مصادیق و نتایج استخراج شده است. نتایج نشان می‌دهد اقتصاد مقاومتی بدون رویکرد جهادی قابل تحقق نیست.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، رویکرد جهادی، جهاد اقتصادی، رهبر معظم انقلاب.

طبقه‌بندی JEL: Z19, Z12.

* دانشیار دانشگاه قم؛ (saeed.farahanifard@gmail.com)

** دانشجوی دکترای اقتصاد اسلامی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی؛

(Ghafari.Mojtaba@chmail.ir).

مقدمه

با شدت گرفتن رفتار خصمانه استکبار علیه جمهوری اسلامی ایران در حوزه اقتصاد، رهبر معظم انقلاب، نخستین بار در سال ۱۳۸۹ و در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، اقتصاد مقاومتی را مطرح نمودند. پس از آن در اولین اقدام‌های عملی در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی، سال ۱۳۹۰ را به عنوان سال «جهاد اقتصادی» نام‌گذاری نمودند. قطعاً اولویت‌دهی جهاد اقتصادی پس از اعلام اقتصاد مقاومتی، حتی بر ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بی‌دلیل نیست. البته در نام‌گذاری سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ نیز به جهاد تأکید شده است؛ رهبری سال ۱۳۹۲ را سال «حماسه سیاسی، حماسه اقتصادی» نام نهادند و حماسه را واقعه جهادگونه و پرشور معنا نمودند (۹۲/۲/۷)؛ با نام‌گذاری سال ۱۳۹۳ به عنوان سال «اقتصاد و فرهنگ، عزم ملی و مدیریت جهادی» نیز مؤلفه‌ای خاص از جهاد اقتصادی، یعنی مدیریت جهادی در عرصه اقتصاد، مورد پافشاری رهبری قرار گرفت.

جهاد در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که در بهمن‌ماه ۱۳۹۲ ابلاغ شد نیز مطرح شد. در ابلاغیه این سیاست‌ها آمده است:^۱

لازم است قوای کشور بی‌درنگ و با زمان‌بندی مشخص، اقدام به اجرای آن کنند و با تهیه قوانین و مقررات لازم و تدوین نقشه راه برای عرصه‌های مختلف، زمینه و فرصت مناسب برای نقش‌آفرینی مردم و همه فعالان اقتصادی را در این جهاد مقدس فراهم آورند (ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲/۱۱/۲۹).^۲

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز،

^۱ بیانات رهبری از سایت دفتر حفظ و نشر آثار ایشان به نشانی www.Khamenei.ir نقل شده است.

^۲ به دلیل صریح، شفاف و اثرگذار بودن بیانات رهبری، در هر مورد بیانات ذکر شده است.

مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا ابلاغ می‌گردد (همان).

همچنین بند بیستم این سیاست‌ها نیز به این مهم اشاره دارد:

تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد (همان).

از این رو جهاد اقتصادی از اهمیتی فوق‌العاده در تحقق اقتصاد مقاومتی برخوردار است؛ بنابراین لازم است ابعاد و زوایای مختلف جهاد در جهت اقتصاد مقاومتی بررسی شود. مقاله حاضر در صدد است با روش تحلیل متن، به تبیین نظرات ارزشمند رهبری حول موضوعات اهمیت، ضرورت، الزامات، مؤلفه‌ها و مصادیق جهاد اقتصادی پردازد و از این رهگذر دیدگاه رهبری در این مورد را به صورت جامع استخراج و تصویر روشنی از آن ارائه نماید.

پیشینه پژوهش

اخلاقی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «اصول و مبانی جهاد اقتصادی در پرتو قرآن کریم» مبانی و زیرساخت‌های جهاد اقتصادی در دو حوزه جهان‌شناسی و انسان‌شناسی را بررسی کرده است. همچنین در این مقاله، عدالت اقتصادی، استقلال اقتصادی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود و پرهیز از کنز نمودن و خروج سرمایه از چرخه تولید به عنوان اصول بنیادین جهاد اقتصادی در پرتو آیات قرآن بررسی شده است. در این مطالعه سخنی از اقتصاد مقاومتی مطرح نشده و از بیانات رهبری هم بهره‌ای برده نشده است.

طهماسبی بللاجی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت (ع)» به بررسی مؤلفه‌های حماسی جهاد اقتصادی از دیدگاه قرآن و اهل بیت (ع) پرداخته و از این رهگذر تصویری از مهم‌ترین مصادیق آن بیان

کرده است. در این مقاله مواردی مانند تشویق به تلاش و کوشش، اهمیت تولید، انضباط اقتصادی، عدالت اقتصادی، نهی استفاده از کالای بیگانگان، برنامه‌ریزی اقتصادی و اخلاق اقتصادی به عنوان مصادیق جهاد اقتصادی و مواردی مثل مدیریت متعادل مالی، نهی از مصرف‌گرایی، برخورد با اخلاط‌گران به عنوان مصادیق اقتصاد مقاومتی در آیات و روایات بررسی شده است. در این مطالعه هیچ مطلبی درباره ارتباط اقتصاد مقاومتی و جهاد اقتصادی بیان نشده است.

هنز/وئی و زیرکی حیدری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد مقاومتی نماد مدیریت جهادی در اقتصاد سیاسی ایران» بر این باور است که اقتصاد مقاومتی خود به تنهایی یک برنامه منسجم و همه‌جانبه است؛ اما به‌کارگیری صرف برنامه‌های اقتصادی، بدون عزم لازم و روحیه بالای مدیران نمی‌تواند قابل تحقق باشد؛ بنابراین ضمن آنکه شاخصه‌های علم مدیریت مدرن برای مدیران جوامع امروزی و به‌ویژه سیاست‌های کلی و بنیادین مانند اقتصاد مقاومتی لازم است، نوعی روحیه و خودباوری جهادی که ریشه در فرهنگ و سنن عمیق ایرانی اسلامی دارد نیز ضروری است. این مقاله بدون ارائه تعریفی از مدیریت جهادی، در یک مورد ضمن اشاره به بیان رهبری، ویژگی مدیریت جهادی را کار و تلاش با نیت الهی و مبتنی بر علم و درایت می‌داند.

کتاب‌هایی نیز با این موضوع نوشته شده است. در کتاب **از جهاد تا جهاد** (فیروزآبادی، ۱۳۹۰) بنیان‌های گفتمان فرهنگ جهادی از نگاه رهبری بررسی شده است. در این کتاب ۵۲ مورد از مؤلفه‌های گفتمان فرهنگ جهادی از دیدگاه رهبری استخراج شده است. همچنین اصول، ویژگی‌ها و هنجارهای فرهنگ جهادی از دید رهبری نیز استخراج شده است.

کتاب **جهاد اقتصادی؛ چستی، اهداف و الزامات جهاد اقتصادی در بیانات رهبر معظم انقلاب** (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۲) به دسته‌بندی بیانات رهبری پرداخته

است. این کتاب در سه بخش شامل «حماسه، جهاد و اقتصاد»، «شرایط و الزامات راهبردی جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی» و «جهاد اقتصادی و الزامات پیشرفت اقتصادی مطلوب» تنظیم شده است. این کتاب صرفاً به دسته‌بندی پرداخته و هیچ‌گونه تحلیلی از بیانات ارائه نداده است.

کتاب فرهنگ، توسعه، عدالت و جهاد اقتصادی (افشار، ۱۳۹۰) در دو فصل با عناوین «مبانی و اهداف جهاد اقتصادی» و «برنامه‌ریزی دقیق و نگاه کارشناسانه به جهاد اقتصادی» به بررسی جهاد اقتصادی پرداخته است. نویسنده علی‌رغم تأکید بر اینکه بیانات رهبری بهترین مبین و مفسر جهاد اقتصادی است (همان، ۳۲۹)، بهره چندانی از بیانات ایشان نبرده است.

کتاب طراحی مدل مفهومی و چالش‌های فراروی جهاد اقتصادی (دانائی‌فرد، ۱۳۹۰) به دنبال ترسیم مدل مفهومی جهاد اقتصادی بوده است. این کتاب هدف جهاد اقتصادی را تولید ثروت و کاهش فقر می‌داند. عناصر اصلی تشکیل‌دهنده مدل مفهومی این کتاب عبارت‌اند از: گفتمان ملی جهاد اقتصادی، اهداف غایی جهاد اقتصادی، عوامل تسهیل‌گر و کندکننده جهاد اقتصادی، بسته یکپارچه سیاست‌های ملی و تبعیت‌پذیری ملی از رهبری نظام. این کتاب بهره بسیار کمی از بیانات رهبری برده است.

هیچ‌یک از مطالعات انجام‌شده به بررسی جامع اندیشه رهبری در مورد جهاد اقتصادی نپرداخته‌اند و به ذکر موردی بیانات ایشان اکتفا کرده‌اند. این مطالعه نه تنها به صورت جامع به بررسی این موضوع پرداخته، بلکه ارتباط آن با اقتصاد مقاومتی را نیز تبیین نموده است.

اهمیت جهاد در فرهنگ اسلامی

قبل از تعریف جهاد، به تبیین اهمیت آن در فرهنگ اسلامی از منظر رهبری می‌پردازیم. مطابق دیدگاه رهبری تلاش برای رسیدن به دستاوردها و حفظ آنها، از جمله سنت‌های الهی است. در واقع انسان با تلاش و مجاهدت خود به دستاوردهای مادی یا معنوی می‌رسد و آنها را حفظ می‌کند. مطابق آیه «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ» (اسراء: ۱۸) کسانی که خواهان دنیا هستند و نیز بر اساس آیه «وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا» (اسراء: ۱۹) کسانی که خواهان آخرت هستند اگر تلاش کنند، خداوند به آنها کمک می‌کند؛ در نتیجه تلاش، معیار و میزان برای به‌دست‌آوردن دستاوردهای مادی و معنوی است.^۱ نکته اینجاست که اگر این تلاش برای خداوند بود، ماندگار و زایل‌ناشدنی است و اگر برای غیر خداوند بود ماندگار نیست.^۲

^۱ «همه دستاوردهای بشر به تبع تلاش و پیگیری است؛ حفظ آنها هم به تبع تلاش و مجاهدت و فداکاری است. اگر مشاهده می‌کنید که ملت‌هایی پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیکی یا سیادت سیاسی و اقتصادی پیدا کرده‌اند، ثروتمند شده‌اند و عزتی پیدا کرده‌اند، هرچه هست، تابع تلاش است. این یکی از اصول اسلامی است که «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ»؛ این مربوط به کسانی است که دنیا را می‌خواهند. آن کسانی که دنبال ارزش‌ها هستند و دنیای ارزشی را که همان آخرت است و آخرت الهی را که همان ثواب الهی است، می‌خواهند، آنها هم همین‌طورند؛ «وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا». بعد می‌فرماید: «كُلًّا نَمُدُّهُ هُؤَلَاءَ وَ هُؤَلَاءَ»؛ ما همه را کمک می‌کنیم؛ اینها را و آنها را. هرکس که تلاش کرد، در همان راهی که تلاش کرده است، خدا به او کمک می‌کند. تلاش، معیار و میزان برای به‌دست‌آوردن دستاوردهاست» (بیانات در دیدار جمعی از نخبگان علمی، ۱۳۸۲/۱۱/۲۱).

^۲ «مجاهدت خالصانه و مخلصانه، ممکن است برای خدا انجام گیرد، ممکن هم هست برای غیر خدا انجام گیرد. اگر برای خدا انجام گرفت، همیشگی، ماندگار و زایل‌ناشدنی است؛ اما اگر برای غیر خدا انجام گرفت، ماندگار نیست» (بیانات در دیدار فرماندهان رده‌های مختلف سپاه پاسداران، ۱۳۷۳/۰۶/۲۹).

در اندیشه رهبر معظم انقلاب، جهاد جایگاهی ویژه دارد. از نظر ایشان هدف از جهاد، اعتلای کلمه حق و عزت بخشیدن به امت اسلامی و مسلمانان است.^۱ ایشان، در بیانی ضمن تبیین برخی مبانی هستی‌شناختی مانند خداشناسی، جهان‌شناسی و انسان‌شناسی، یکی از نتایج عملی حاصل از مبانی اسلامی و یک وظیفه که بر عهده انسان‌هایی که معتقد به این مبانی هستند را تلاش و مجاهدت می‌دانند؛^۲ بنابراین مجاهدت فی سبیل الله منطبق بر مبانی اسلامی است و هر کس معتقد به مبانی اسلامی است - هم در موضع یک فرد و هم در موضع یک مسئول - همیشه باید در حال مجاهدت باشد.

اهمیت مجاهدت تا حدی است که رهبری، آن را یکی از پایه‌های اصلی جامعه اسلامی ای که پیامبر اسلام ﷺ بنا نهادند، می‌دانند^۳ و حتی ایشان جهاد و مجاهدت

^۱ «وقتی انسان برای اعتلای کلمه حق، اعتلای کلمه اسلام، عزت بخشیدن به امت اسلامی و ملت مؤمن و مسلمان ایران تلاش می‌کند، این جهاد می‌شود جهاد فی سبیل الله» (بیانات در جمع مردم و کارکنان صنعت نفت عسلویه، ۱۳۹۰/۰۱/۰۸).

^۲ «حال بر اساس اینها [مبانی] یک نتایج عملی به دست می‌آید و وظایفی بر عهده انسان‌هایی که معتقد به این مبانی‌اند، قرار می‌گیرد. فرق نمی‌کند؛ چه حکومت اسلامی باشد و حاکمیت و قدرت در دست اهل حق باشد، چه حکومت اسلامی نباشد ... یکی از کارهای واجب و اصلی برای هر انسانی - چه در موضع یک فرد، چه در موضع یک جمع؛ که حکومت و یا یک قدرت باشد - این است که مبارزه کند؛ یعنی دائم باید تلاش کند و به تنبلی و بی‌عملی و بی‌تعهدی تن ندهد. گاهی انسان عمل هم دارد، اما نسبت به وظایف اصلی تعهد ندارد؛ می‌گوید به ما چه! کج‌روی‌های برخاسته از هوس نیز همین‌طور است. انسان به اینها نباید تن بدهد. بایستی حتماً با تنبلی و بی‌عملی خودش مبارزه کند؛ تلاش و مجاهدت کند و در این راه قبول خطر کند؛ این یکی از وظایف است. البته این مجاهدت باید مجاهدت فی سبیل الله باشد» (بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲).

^۳ «این پایه‌هایی که پیغمبر ﷺ گذاشتند - پایه ایمان، پایه عقلانیت، پایه مجاهدت، پایه عزت - پایه‌های اصلی جامعه اسلامی است» (بیانات در دیدار مسئولان نظام در روز عید مبعث، ۱۳۹۰/۰۴/۰۹).

خالصانه و مخلصانه در راه خدا را عامل ایجاد تمدن اسلامی و استمرار آن تا قرون چهارم، پنجم و ششم می‌دانند.^۱ حتی رحمت الهی نیز بستگی به تلاش و مجاهدت انسان دارد.^۲

همان‌طور که گفته شد، مطابق سنت الهی، تلاش، معیار به‌دست‌آوردن دستاوردهاست. اگر این تلاش برای خدا بود ماندگار می‌شود و اگر برای غیر خدا بود ماندگار نیست. البته برخی به غلط فکر می‌کنند جهاد ضد پیشرفت و ایجاد تمدن و نظم در زندگی است. رهبری به صراحت بیان می‌کند بدون جهاد، نه در دنیا و نه در آخرت، هیچ‌چیز به دست انسان نمی‌آید:

بعضی کسان از اسم جهاد می‌رمند! خیال می‌کنند که تأسیس یک کشور، ایجاد یک تمدن، نظم در زندگی، پیشرفت در زندگی مادی و معنوی و رفاه مشروع

^۱ «مگر یک تمدن عظیم، همین‌طوری از یک کویر می‌جوشد؟! مگر چنین چیزی ممکن است؟! اما در مورد اسلام، چنین شد. عده‌ای که حتی سواد خواندن نداشتند ... تمدنی عظیم را پی‌ریزی کردند. ... چطور ممکن است که ملت و جامعه‌ای این راه‌ها را طی کند و بعد از آنکه نظرات علمی او در همه مسائل بر نظرات علمی مدرن درجه یک دنیا تسلط پیدا کرد، به سود خود، تمدن‌های دیگر را حذف کند و تمدن منحصر گردد؟! ... حال سؤال اصلی این است که این تمدن اسلامی چگونه به وجود آمد؟ ... چنان قدرت سیاسی، چنان قدرت علمی، چنان دنیا‌آرایی، چنان کشورداری و چنان استخدام تمام نیروهای زنده و سازنده و فعال بشری، بر اثر چه چیز به وجود آمد؟ بر اثر تعالیم اسلام. مسئله، فقط این است. اسلام یک درس را به مسلمین تعلیم کرد و آن درس هر روز که در بین مسلمین باشد، نتیجه‌اش درخشش و تلالؤ و علو معنوی و مادی است. آن درس، درس مجاهدت خالصانه و مخلصانه است. هر جا که مجاهدت خالصانه و مخلصانه باشد، نتیجه‌اش درخشش و تلالؤ خواهد بود» (بیانات در دیدار فرماندهان رده‌های مختلف سپاه پاسداران، ۱۳۷۳/۰۶/۲۹).

^۲ «باید دانست که رحمت الهی و کمک الهی بستگی دارد به حرکت و تلاش انسان مؤمن؛ به عمل صالح او. باید در میدان باشیم؛ باید احساس وظیفه را فراموش نکنیم؛ مجاهدت را فراموش نکنیم؛ جهاد در صحنه‌های مختلف، وظیفه ماست و ضامن پیشرفت و پیروزی ماست» (بیانات در دیدار میهمانان شرکت‌کننده در چهارمین مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام، ۱۳۸۶/۵/۲۸).

برای انسان‌ها، با جهاد نمی‌سازد و جهاد ضدّ اینهاست! چه خطایی! چه غلطی! بدون جهاد، هیچ چیز به دست انسان نمی‌آید؛ نه دنیا و نه آخرت. بدون جهاد، در مقابل گرگ بی‌دست و پای بیابان هم نمی‌شود ایستاد؛ چه رسد به گرگ‌های بسیار بسیار خطرناک دنیای سیاست و دنیای اقتصاد و سرپنجه‌های خونینی که میلیون‌ها انسان را دریدند و نابود کردند و خوردند و بردند! (بیانات در مراسم صبحگاه لشکر سیدالشهداء علیه السلام، ۱۳۷۷/۰۷/۲۶).

لذا آنچه ملت‌ها را در دوران خودشان و حتی در تاریخ سربلند می‌کند، مجاهدت و تلاش است.^۱

بر پایه این موارد، جهاد جایگاهی فوق‌العاده در فرهنگ اسلامی و در اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب دارد. با توجه به شرایط حال حاضر، نوعی خاص از جهاد یعنی جهاد اقتصادی، ضرورت یافته است. در ادامه به بررسی ابعاد مختلف این نوع جهاد پرداخته می‌شود.

تعریف جهاد اقتصادی

جهاد از ریشه جهد و به معنای تلاش و کوشش است. جهد به معنای توان و تلاش و جهد به معنای مشقت و سختی است و جهاد و مجاهده به معنای به‌کاربردن نهایت توان، جهت رویارویی با دشمن است (راغب، ۱۳۸۶، ص ۲۰۸). رهبر معظم انقلاب معادل فارسی جهاد را مبارزه می‌داند:

^۱ «آنچه که ملت‌ها را، هم در تاریخ و هم در دوران خودشان، در میان ملت‌های عالم سربلند می‌کند، مجاهدت است؛ تلاش است. این تلاش، البته شکل‌های گوناگونی دارد؛ هم تلاش علمی، هم تلاش اقتصادی، هم تلاش به معنای تعاون اجتماعی میان افراد، همه لازم است» (بیانات در یادمان شهدای شرق کارون، ۱۳۹۳/۱/۶).

«اگر ما بخواهیم در ادبیات امروز برای "جهاد" معادلی پیدا کنیم، می‌شود "مبارزه"» (بیانات در جمع مردم و کارکنان صنعت نفت عسلویه، ۱۳۹۰/۰۱/۰۸).

جهاد یعنی مبارزه. در زبان فارسی، جنگ و ستیزه‌گری معنای مبارزه را نمی‌دهد ... مبارزه یعنی تلاش پرنیرو در مقابل یک مانع یا یک دشمن. اگر هیچ مانعی در مقابل انسان نباشد، مبارزه وجود ندارد ... مبارزه آنجایی است که انسان با مانعی برخورد کند که این مانع در جبهه‌های انسانی، می‌شود دشمن و در جبهه‌های طبیعی، می‌شود موانع طبیعی. اگر انسان با این موانع درگیر شود و سعی کند آنها را از میان بردارد، این می‌شود مبارزه. جهاد در زبان عربی عیناً به همین معناست؛ یعنی مبارزه. جهاد در قرآن و حدیث هم به همین معناست؛ همه‌جا به معنای جنگ مسلحانه نیست. البته یکجا با جنگ مسلحانه تطبیق می‌کند، یکجا هم با جنگ غیرمسلحانه تطبیق می‌کند (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۳/۸/۲۰).

از بیانات بالا، سه نتیجه می‌توان گرفت: اولاً جهاد با تلاش و کوشش همراه است؛ ثانیاً تلاش و کوشش باید در مقابل دشمن انجام شود؛ ثالثاً جهاد منحصر به قتال نیست، بلکه هرگونه تلاش و کوششی در مقابل دشمن، جهاد است. البته رهبری در موارد متعددی، به نکات یادشده تصریح می‌کنند:

هر تلاشی را نمی‌شود گفت جهاد. در جهاد، حضور و رویارویی با دشمن، مفروض است. انسان یک تلاشی می‌کند، دشمنی در مقابل او نیست؛ این جهاد نیست؛ اما یک‌وقت شما می‌خواهید یک تلاشی را انجام دهید که به‌خصوص یک دشمنی سینه‌به‌سینه شما ایستاده است؛ این می‌شود جهاد. ممکن است یک‌وقت این جهاد به شکل قتال باشد، ممکن است جهاد مالی باشد، ممکن است جهاد علمی باشد، ممکن است جهاد فنی باشد؛ همه اینها جهاد است؛ انواع و اقسام جهاد و مبارزه است (بیانات در جمع مردم و کارکنان صنعت نفت عسلویه، ۱۳۹۰/۰۱/۰۸).

جهاد یعنی مبارزه؛ مبارزه در همین اصطلاح متعارف فارسی امروز ما. مبارزه انواع و اقسامی دارد: مبارزه علمی داریم، مبارزه مطبوعاتی داریم، مبارزه

سیاسی داریم، مبارزه اقتصادی داریم، مبارزه نظامی داریم، مبارزه آشکار داریم، مبارزه پنهان داریم؛ اما یک نقطه مشترک در همه اینها وجود دارد و آن اینکه در مقابل یک خصم است؛ در مقابل یک مانع است. مبارزه با دوست معنی ندارد؛ مبارزه در مقابل یک دشمن است (بیانات در بازدید از پژوهشگاه رویان، ۱۳۸۶/۴/۲۵).

بنابراین اگر تلاش و کوششی در امور مختلف اقتصادی در مقابله با دشمن انجام شود، می‌توان نام آن را جهاد اقتصادی نامید. البته از دید رهبر معظم انقلاب، جهاد باید ویژگی‌های دیگری نیز داشته باشد؛ از جمله این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: استمرار، همه‌جانبگی، هوشمندانه و مخلصانه‌بودن، به‌کارگیری همه‌توان همراه با فهم و بصیرت و با توکل بر خداوند متعال و اعتماد به هدایت الهی.

«جهت دومی که در مفهوم جهاد حتماً بایستی ملاحظه بشود، استمرار و همه‌جانبگی است؛ هوشمندانه‌بودن است؛ مخلصانه‌بودن است» (بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور، ۱۳۹۰/۰۵/۲۶).

«پس جهاد اقتصادی لازم است؛ یعنی همین مبارزه، همین پیکار، متها جهادگونه، با همه‌توان، با همه وجود، با قصد خالص، با فهم و بصیرت» (بیانات در دیدار هزاران نفر از کارگران سراسر کشور، ۱۳۹۰/۰۲/۰۷).

«بایستی ان‌شاءالله یک مجاهدت، یک حرکت هدفمند و هوشمندانه و با توکل به خدای متعال و با اعتماد به حمایت الهی انجام بگیرد» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۰/۰۶/۰۶).

بنابراین مطابق بیانات رهبری، جهاد اقتصادی عبارت است از:

«حرکت مستمر همه‌جانبه هدف‌دار مخلصانه، همراه با فهم و بصیرت و با تمام توان و با نیت خشی‌کردن و عقیم‌کردن تلاش خصم‌آلود و غرض‌آلود دشمن در عرصه فعالیت‌های اقتصادی با توکل بر خداوند و اعتماد بر حمایت‌های الهی».

با توجه به تعریف، ارتباط میان جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از دو جهت قابل بررسی است: اول آنکه یکی از ضرورت‌های اقتصاد مقاومتی، جنگ تمام‌عیار اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران است؛ بنابراین فعالیت‌هایی که در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی انجام می‌شود در واقع در راستای دفع تلاش‌های دشمن در عرصه اقتصاد است و بنا به تعریف جهاد، چون این فعالیت‌ها تلاش و کوششی در مقابل دشمن است، مصداق جهاد است و چون در عرصه اقتصادی است، جهاد اقتصادی خوانده می‌شود؛ دوم آنکه به این دلیل که هم‌اکنون ما در میدان کارزار اقتصادی قرار داریم، جهت تحقق اقتصاد مقاومتی، ضروری است فعالیت‌ها جهادگونه باشد؛ به عبارت دیگر اقدامات در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی باید مستمر، همه‌جانبه، خالصانه، با تمام توان و همراه با فهم و بصیرت، با توکل بر خداوند متعال ﷻ و اعتماد به حمایت‌های الهی باشد.

ضرورت جهاد اقتصادی

از دید رهبر معظم انقلاب، جهاد اقتصادی نه‌تنها یک اولویت برای اقتصاد کشور است، بلکه ضرورت نیز دارد و یک نیاز قطعی است.^۱ باید توجه نمود اگرچه ایشان سال ۱۳۹۰ را سال جهاد اقتصادی نام نهادند، اما به نظر ایشان جهاد اقتصادی تمام‌شدنی نیست.^۲ ضرورت‌های جهاد اقتصادی از منظر رهبری عبارت‌اند از:

^۱ «ما جهاد اقتصادی را یک ضرورت برای کشور می‌دانیم، نه صرفاً یک اولویت؛ یک نیاز قطعی است» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۰/۰۶/۰۶).

^۲ «جهاد اقتصادی چیزی نیست که تمام‌شدنی باشد. مجاهدت اقتصادی، حضور جهادگونه در عرصه‌های اقتصادی، برای ملت ایران یک ضرورت است» (پیام نوروزی به مناسبت حلول سال ۱۳۹۱، ۱۳۹۱/۰۱/۰۱).

۱. ضرورت پیشرفت در اقتصاد

از دید رهبر معظم انقلاب، پیشرفت در اقتصاد که ارتباط مستقیمی با معیشت مردم دارد و جزء اولویت‌های دولت‌هاست، نیاز به مجاهدت دارد.^۱

۲. ضرورت رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز

از نگاه رهبری بدون جهاد اقتصادی، به اهداف سند چشم‌انداز نخواهیم رسید و اگر به اهداف چشم‌انداز نرسیم، عقب خواهیم ماند و کسی که در میدان تحرکات عمومی دولت‌ها عقب بماند، پایمال خواهد شد.^۲

^۱ «اقتصاد، پیشرفت اقتصادی، رونق اقتصادی ارتباط مستقیم دارد با معیشت مردم. معیشت مردم جزء اولین اهداف همه دولت‌هاست در همه جای دنیا و در همه دوران تاریخ؛ البته دولت‌های علاقه‌مند به مردم؛ آن دولت‌های مستأثر و زورگو و جبار، مورد نظرمان نیستند. هر دولتی که بخواهد به مردم خودش خدمت کند، اولین مسئله‌اش، مسئله معیشت مردم است که بتواند مردم را اداره کند. خوب، این به اقتصاد وابسته است. یک اقتصاد خوب، سالم، وافر و پیشرو می‌تواند وضع زندگی مردم را خوب کند. خوب، این یک دلیل است مبنی بر اینکه لازم است ما در کار اقتصاد مجاهدت کنیم» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۰/۰۶/۰۶).

^۲ «بدون جهاد اقتصادی، به چشم‌انداز نخواهیم رسید. در چشم‌انداز، قدرت اول اقتصادی منطقه هم مطرح شده. در این میدان - که میدان مسابقه است - اگر چنانچه عقب ماندیم، ضربه خواهیم خورد. ... مسئله چشم و هم‌چشمی مطرح نیست؛ مسئله این است که در این چالش عمومی و میدان تحرکات عمومی دولت‌ها در این برهه از زمان، اگر کسی عقب ماند، پامال خواهد شد. پیشرفت اقتصادی ما و رسیدن به اهداف چشم‌انداز، به خاطر این است که اگر چنانچه به آنجا نرسیدیم، ملت ما و کشور ما دچار ضربات سختی خواهد شد؛ احیاناً ضربات مهلکی به ما وارد خواهد آمد. باید به آنجا برسیم؛ این نیاز ماست. با شعاری که ما داریم می‌دهیم، با اهداف انقلاب اسلامی، جز این چاره‌ای وجود ندارد. حقیقت این است که نظام اسلامی، امروز نظام استکبار و سلطه و الحاد را به چالش گرفته؛ این یک حرکتی است که آغاز شده. شکست خوردن در این میدان، خسارت‌های غیر قابل توصیف است و مخصوص به ملت ما هم نخواهد شد؛ لذا باید در این میدان قطعاً پیروز شد» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۰/۰۶/۰۶).

۳. تحریم‌های خارجی

دشمنان نظام اسلامی جنگ اقتصادی را در پیش گرفته‌اند.^۱ در واقع امروز کشور ما دچار جنگ تمام‌عیار اقتصاد است؛ بنابراین جهاد اقتصادی ضرورت می‌یابد.

۴. تجربه‌های موفق تاریخی

ملت ما از اول انقلاب در هر جایی که با روحیه جهادی وارد میدان شده، پیش رفته است؛ به‌طور مثال در دفاع مقدس، جهاد سازندگی، حرکت علمی و ... اگر ما در بخش‌های گوناگون، از جمله اقتصاد، روحیه جهادی داشته باشیم؛ کارها پیشرفت می‌کند.^۲

البته با وجود این ضرورت‌ها برخی به دلیل عدم قبول تکلیف، نمی‌خواهند ضرورت جهاد را باور کنند:

منتها حالا بعضی‌ها نمی‌خواهند این را بفهمند؛ نمی‌خواهند باور کنند؛ چون اگر چنانچه باور کنند تکلیف به گردنشان می‌گذارد؛ بعضی‌ها هم کشش آن را ندارند؛ اما واقعیت قضیه این است؛ یعنی امروز در زمینه‌های مختلف ... - هم در زمینه اقتصادی، هم در زمینه فرهنگی، هم در زمینه سیاسی - یک جنگی در

^۱ «امروز دشمنان نظام اسلامی و دشمنان ملت ایران از ابزار اقتصادی دارند علیه ما استفاده می‌کنند که نمونه‌اش همین تحریم‌هایی است که گفته شد» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۰/۰۶/۰۶).

^۲ «ملت ما از اول انقلاب تا امروز در هر جایی که با روحیه جهادی وارد میدان شده، پیش رفته؛ این را ما در دفاع مقدس دیدیم؛ در جهاد سازندگی دیدیم؛ در حرکت علمی داریم مشاهده می‌کنیم. اگر ما در بخش‌های گوناگون، روحیه جهادی داشته باشیم؛ یعنی کار را برای خدا، با جدیت و به صورت خستگی‌ناپذیر انجام دهیم - نه فقط به عنوان اسقاط تکلیف - بلاشک این حرکت پیش خواهد رفت» (بیانات در جمع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۰/۰۱/۰۱).

کشور وجود دارد (بیانات در دیدار اعضای ستاد کنگره بزرگداشت سه هزار شهید استان سمنان، ۱۳۹۴/۰۲/۱۴).

اما کسانی که اهل مبارزه‌اند بیدارند. البته باید توجه کرد اگر ما غافل شویم، دشمن بیدار است:

وَ إِنَّ أَخَا الْحَرْبِ الْأَرْقِ (امام علی بن ابی طالب، ن ۶۲)؛ کسی که اهل مبارزه است بیدار است؛ بعد فرمود: وَ مَنْ نَامَ لَمْ يُنْمَ عَنْهُ (همان)؛ اگر شما در جبهه خوابت برد، معنایش این نیست که طرف مقابل هم خوابش برده و او هم غافل است؛ اگر تو از او غافل شدی، نشانه این نیست که او هم از شما غافل است؛ نه‌خیر، شما ممکن است خوابت ببرد، [اما] او بیدار باشد؛ این را باید توجه داشت (بیانات در دیدار اعضای ستاد کنگره بزرگداشت سه هزار شهید استان سمنان، ۱۳۹۴/۰۲/۱۴).

الزامات جهاد اقتصادی

با توجه به ضرورت‌های جهاد اقتصادی، لازم است الزامات جهاد اقتصادی از نگاه رهبری استخراج شود. در ادامه الزامات جهاد اقتصادی در اندیشه رهبری به صورت موردی تبیین می‌شود.

۱. رهانکردن مواضع در مقابله با دشمن

از دید رهبری، یکی از الزامات جهاد در انواع گوناگون نظامی، سیاسی و اقتصادی در اسلام و قرآن، رهانکردن مواضع در مقابله با دشمن است. در واقع باید بر عزم و اراده دشمن غالب شد.^۱

^۱ «رهاکردن مواضع و عقب‌نشینی منزه‌مانه در مواجهه با دشمن، از جمله چیزهایی است که قرآن تأکید می‌کند که نباید انجام بگیرد؛ در جنگ نظامی و در جنگ سیاسی و در جنگ اقتصادی، در هر جایی که صحنه زورآزمایی است، در مقابل دشمن باید ایستاد؛ باید عزم شما

۲. راه‌اندادن انگیزه‌های گوناگون و اولویت‌بندی امور

از دیگر الزامات جهاد، خصوصاً جهاد اقتصادی، راه‌اندادن انگیزه‌های گوناگون در کار و اولویت‌بندی امور است. همان‌طور که ذکر شد، تلاش باید خالصانه باشد. در حال حاضر اولویت اقتصاد کشور، تحقق اقتصاد مقاومتی است.^۱

۳. توجه به عوامل معنوی

از دیگر نکات مهم در همه انواع جهاد، توجه به عامل معنوی است. رهبری پافشاری می‌کنند که در صحنه‌های جهاد ذکر خدا کنید. ذکر خداوند موجب فلاح و کامیابی و پشتوانه ثبات قدم است.^۲ همچنین ایمان، باور و توکل نیز از جمله الزامات جهاد است.^۳

←

بر عزم دشمن پیروز بشود، باید اراده شما بر اراده دشمن غالب بشود؛ و می‌شود و این ممکن است. در عرصه هرگونه جهاد و کارزاری، پشت‌کردن به دشمن و هزیمت‌کردن، از نظر اسلام و قرآن ممنوع است» (بیانات در دیدار پنجاه هزار فرمانده بسیج سراسر کشور، ۲۹/۰۸/۱۳۹۲).

^۱ «کار جهادی یعنی این؛ انگیزه‌های گوناگون را نباید دخالت داد، اولویت‌ها را باید نگاه کرد. من بر روی اقتصاد مقاومتی تکیه می‌کنم» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳/۰۳/۰۴).

^۲ «در همه میدان‌های جنگ - هم میدان جنگ نظامی، هم میدان جنگ سیاسی، هم میدان جنگ اقتصادی، هم میدان جنگ تبلیغاتی - ذکر خدا کنید که این ذکر خدا موجب فلاح و کامیابی شماست. ذکر خدا پشتوانه ثبات قدم است» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۳۱/۰۶/۱۳۸۶).

^۳ «شرط مجاهدت فی سبیل‌الله چیست؟ این است که انسان به سبیل‌الله ایمان و باور و معرفت داشته باشد و آن را بشناسد؛ بنابراین می‌تواند در راه آن مجاهدت کند» (بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، ۱۲/۰۹/۱۳۷۹).

«ما در میدان‌های جهاد در راه خدا در صورتی می‌توانیم مقاومت کنیم که دلمان لبالب باشد از ایمان به خدا و سرشار از توکل به خدای متعال؛ بدون معنویت نمی‌شود حرکت کرد، بدون ایمان قوی نمی‌شود گردنه‌های دشوار را پیمود، بدون توکل به خدای متعال نمی‌شود چشم بر

←

۴. امید به پیروزی در همه شرایط

الزام دیگر جهاد، امید به پیروزی در همه شرایط است. کسی که مشغول مجاهدت است، حق ندارد ناامید شود؛ چون یقیناً پیروزی در انتظار اوست.^۱

۵. احساس مسئولیت در جهاد

احساس مسئولیت نیز یکی از الزامات هر نوع جهادی است. از دید رهبر معظم انقلاب، انسان موجودی مسئول است و در برابر خود، خانواده و نزدیکان، سرنوشت کشور، جهان و همه انسان‌ها مسئولیت دارد.^۲ رهبر معظم انقلاب پس از بیان این مطلب، اینکه جهاد دفاعی است یا ابتدایی را بحث‌های فرعی می‌نامند و بحث اصلی را مطابق آیه ۷۵ سوره نساء احساس مسئولیت بیان می‌کنند.^۳

←

همینه ظاهری قدرت‌ها بست و قدرت حقیقی را دید؛ توکل لازم است، ایمان لازم است، حُسن ظنّ به وعده الهی لازم است» (بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۱۳۹۲/۰۶/۲۰).^۱

«امید به پیروزی در همه شرایط ... به شرط آنکه جهاد فی سبیل الله باشد. کسی که مشغول مجاهدت است، حق ندارد ناامید شود؛ چون یقیناً پیروزی در انتظار اوست. آن مواردی که پیروزی به دست نیامده و ناکامی حاصل شده است، به این خاطر بوده که مجاهدت فی سبیل الله نبوده است یا اگر مجاهدت بوده، فی سبیل الله نبوده یا اصلاً مجاهدت نبوده است» (بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲).

^۲ «انسان موجودی است مسئول. نقطه مقابل این فکر، حالت احساس بی‌مسئولیتی، "ولش کن"، "برو خوش باش"، "به خودت بپرداز" است ... نه فقط مسئولیت در برابر خود و در برابر خانواده خود و نزدیکان خود - که این هست - بلکه مسئولیت در قبال حوادث زندگی، در قبال سرنوشت جهان، سرنوشت کشور و سرنوشت جامعه، چه مسلمان، چه غیر مسلمان [است]. این احساس مسئولیت فقط نسبت به انسان‌های هم عقیده و مسلم و مؤمن نیست بلکه حتی نسبت به غیر مسلمین و غیر مؤمنین هم احساس مسئولیت می‌کند» (بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین، ۱۳۹۳/۰۹/۰۶).

^۳ «بحث اینکه آیا جهاد، دفاعی است یا ابتدایی است یا مانند اینها، بحث‌های فرعی است؛ بحث اصلی این است: "ما لکم لا تُقاتلون فی سبیل الله و المُستضعفین من الرجال و النساء و الولدان"؛

البته واضح است این مسئولیت‌پذیری در جهاد اقتصادی هم مطرح و دارای اهمیت است. گفتنی است احساس مسئولیت به تنهایی کافی نیست؛ زیرا ممکن است افرادی احساس مسئولیت بکنند، ولی ندانند چطور و در کجا باید این مسئولیت را انجام دهند؛ بنابراین از دیگر الزامات جهاد، بصیرت است.

۶. بصیرت

از نظر رهبری اگر بصیرت نباشد، هر چقدر احساس مسئولیت بیشتر باشد، خطر نیز بیشتر است؛ بنابراین همان‌طور که در تعریف جهاد اقتصادی هم آمد، بصیرت یکی از الزامات جهاد است.^۱ بصیرت نیز در بیان رهبری عبارت است از:

«[بصیرت] یعنی شناخت زمان، شناخت نیاز، شناخت اولویت، شناخت دشمن،

←

چرا جهاد نمی‌کنید؟ مقاتله نمی‌کنید؟ نبرد نمی‌کنید در راه خدا - و بلافاصله [می‌گویید]- و در راه مستضعفین، برای نجات مستضعفین؟ این احساس مسئولیت است؛ یعنی شما برو جان خودت را به خطر بینداز و جانت را کف دستت بگیر در میدان‌های خطر، برای اینکه مستضعفان را نجات بدهی؛ معنای این، همان مسئولیت است دیگر» (بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین، ۱۳۹۳/۰۹/۰۶).

^۱ «بعضی‌ها احساس مسئولیت داشتند در دوران مبارزات؛ اما نمی‌فهمیدند این را کجا خرج کنند؛ جایی خرج می‌کردند که به ضرر حرکت عظیم مبارزاتی امام بزرگوار بود؛ بعد از انقلاب هم همین جور؛ تا امروز هم همین جور است. بعضی‌ها احساس دارند، احساس مسئولیت می‌کنند، انگیزه دارند؛ اما این انگیزه را غلط خرج می‌کنند؛ بدجایی خرج می‌کنند؛ اسلحه را به آنجایی که باید، نشانه نمی‌گیرند؛ این بر اثر بی‌بصیرتی است ... بصیرت که نبود، هرچه که مسئولیت و انگیزه بیشتر باشد، احساس بیشتر باشد، خطر بیشتر است؛ اطمینانی دیگر نیست به این آدم بی‌بصیرت و بدون روشن‌بینی که دوست را نمی‌شناسد، دشمن را نمی‌شناسد و نمی‌فهمد کجا باید این احساس را، این نیرو را، این انگیزه را خرج کند ... اگر [بصیرت] نباشد، امر به معروفش هم اشتباهی درمی‌آید، جهادش هم اشتباهی درمی‌آید، امر مورد اهتمامش هم دچار خطا می‌شود و به کج‌راه می‌افتد» (بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین، ۱۳۹۳/۰۹/۰۶).

شناخت دوست، شناخت وسیله‌ای که در مقابل دشمن باید به کار برد؛ این شناخت‌ها، بصیرت است» (بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین، ۱۳۹۳/۰۹/۰۶).

همچنین رهبر معظم انقلاب با تمسک به حدیث «و لا یحمل هذا العلم الّا اهل البصر و الصبر» از امیرالمؤمنین علی علیه السلام، بصیرت را مقدم بر جهاد می‌داند: «اول، بصیرت، هوشمندی، بینایی، قدرت فهم و تحلیل و بعد صبر و مقاومت و ایستادگی ... راه حق، راه دشواری است» (سخنرانی در دیدار با اقشار مختلف مردم (روز بیست و نهم ماه مبارک رمضان)، ۱۳۷۰ / ۰۱ / ۲۶).

بنابراین در یک جمع‌بندی، رهانکردن مواضع در مقابل دشمن، راه‌اندازن انگیزه‌های گوناگون، اولویت‌بندی امور، توجه به عامل معنوی و ایمان، باور و توکل به خدا، امید به پیروزی، احساس مسئولیت و بصیرت را می‌توان از جمله الزامات جهاد اقتصادی در نظر گرفت. البته روشن است که این موارد ویژه جهاد اقتصادی نیستند و در دیگر انواع جهاد هم لازم هستند.

مؤلفه‌های جهاد اقتصادی

با توجه به بیانات رهبری، دو مؤلفه کلی همت جهادی و مدیریت جهادی را می‌توان برای رویکرد جهادی در اقتصاد مقاومتی در نظر گرفت. همت جهادی وظیفه و تکلیف همه افراد جامعه است و مدیریت جهادی مخصوص مسئولان است. در ادامه به تبیین بیشتر این دو مؤلفه می‌پردازیم.

همت به معنای قصد، اراده و عزم قوی و تلاش و کوشش است (معین، ۱۳۹۳)؛ بنابراین همت جهادی به معنای قصد، اراده و عزم قوی برای انجام عملی جهادگونه است. رهبر معظم انقلاب در جلسه تبیین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به این

نکته تأکید کردند و آن را در درجه اول کارهایی که توسط مسئولان و فعالان اقتصادی باید انجام بگیرد، قرار دادند.^۱

همان‌طور که ذکر شد مؤلفه دوم جهاد اقتصادی، مدیریت جهادی است که مخصوص مسئولان است. مدیریت جهادی نشان‌دهنده ضرورت اقدام مناسب و فوری برای رفع مشکلات موجود است. مدیریت جهادی یعنی علم و هنر رهبری و کنترل فعالیت‌های دسته‌جمعی مبتنی بر مبارزه و نه صرفاً در عرصه نظامی، بلکه در تمامی عرصه‌ها برای نیل به اهداف راهبردی و کلان یک سیستم و رفع موانعی که در رسیدن به آن وجود دارد (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۳، ص ۱۷۳). با تحلیل بیانات رهبری، مشخص می‌شود مدیریت جهادی دارای الزاماتی است که به بررسی آنها می‌پردازیم.

کار و تلاش، نیت الهی و علم و درایت از جمله الزاماتی است که رهبری در دیدار مسئولان مدیریت شهری تهران به آن اشاره نموده‌اند.^۲

گفتنی است از نظر رهبری، نیت خدمت به مردم و کشور از جمله نیت‌های الهی است.^۳ خودباوری، اعتماد به نفس و اعتماد به کمک الهی از جمله دیگر الزامات

^۱ «کارهایی باید انجام بگیرد: در درجه اول، عزم جدی مسئولان و مدیران اصلی و فعالان مردمی است؛ باید تصمیم بگیرند مسئولین کشور - در درجه اول، قوه مجریه، مسئولان دولت و نیز قوه مقننه و قوه قضائیه و بخش‌های گوناگونی که ارتباطی با مسائل اقتصادی دارند - و حتماً بایستی در این مسئله، عزم جدی و راسخ داشته باشد. بدون تصمیم جدی و راسخ، کار پیش نخواهد رفت» (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۰).

^۲ «اگر مدیریت جهادی یا همان کار و تلاش با نیت الهی و مبتنی بر علم و درایت حاکم باشد، مشکلات کشور، در شرایط کنونی فشارهای خباثت‌آمیز قدرت‌های جهانی و در شرایط دیگر، قابل حل است و کشور حرکت روبه‌جلو را ادامه خواهد داد» (بیانات در دیدار مسئولان مدیریت شهری تهران، ۱۳۹۲/۱۰/۲۳).

^۳ «نیت خدمت به مردم و خدمت به کشور، یکی از نیت الهی است» (بیانات در جمع مردم و

مدیریت جهادی از منظر رهبری است.^۱

اعتماد به کمک‌های الهی، از موضوعاتی است که رهبری پافشاری بسیاری روی آن نموده‌اند. تبیین بیشتر این موضوع خارج از مجال این مقاله است؛ بنابراین به ذکر یکی از بیانات رهبری در این مورد اکتفا می‌شود:

یکی از چیزهایی که من روی آن تکیه می‌کنم در این زمینه اعتقاد و نگاه قلبی و گرایش قلبی، مسئله اعتماد به خدای متعال است، اعتماد به وعده‌های الهی است؛ این از جمله مطالبی است که بنده اصرار دارم ما روی این کوتاهی نکنیم. وقتی خدای متعال صریحاً به ما وعده می‌دهد که «إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ»، «وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ»، وقتی این جور خدای متعال با صراحت، با تأکید به ما وعده می‌دهد که اگر شما از دین او حمایت کردید، از راه خدا پیروی کردید و آن را نصرت کردید، خدا شما را نصرت خواهد داد، ما باید به این وعده اعتماد داشته باشیم (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۲/۶/۶).

یکی دیگر از الزامات مدیریت جهادی در اندیشه رهبر معظم انقلاب، اعتماد به مردم است.

البته اصرار هم می‌کنیم که مسئولین هم به نیروی داخلی تکیه کنند؛ از مسئولین هم می‌خواهیم به مردم اعتماد کنند؛ به نیروی داخلی اعتماد کنند؛ سعی کنند این سرچشمه فیاض تمام‌نشدنی را در داخل، خروشان و فروزان و جوشان کنند؛ این اگر شد، همه درهای بسته باز خواهد شد. باید این جوری حرکت کنند، این جوری عمل کنند (بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۹۲/۱۱/۲۸).

←

کارکنان صنعت نفت عسلویه، ۱۳۹۰/۰۱/۰۸.

^۱ «عامل مهم مدیریت جهادی عبارت است از خودباوری و اعتماد به نفس و اعتماد به کمک الهی» (بیانات در دیدار کارگران در گروه صنعتی مپنا، ۹۳/۰۲/۱۰).

بنابراین از نظر رهبر معظم انقلاب، کار و تلاش، نیت الهی، علم و درایت، خودباوری، اعتماد به نفس، اعتماد به کمک الهی و اعتماد به مردم را می‌توان از جمله الزامات مدیریت جهادی دانست.

مصادیق جهاد اقتصادی

در این بخش مواردی را که رهبری به عنوان مصادیق جهاد اقتصادی، مطرح نموده‌اند به صورت موردی ذکر می‌کنیم:

۱. رونق تولید ملی

رونق تولید ملی از مصادیق مهم جهاد اقتصادی است.

اگر به توفیق الهی و با اراده و عزمِ راسخِ ملت و با تلاش مسئولان، ما بتوانیم مسئله تولید داخلی را، آن‌چنان‌که شایسته آن است، رونق ببخشیم و پیش ببریم، بدون تردید بخش عمده‌ای از تلاش‌های دشمن ناکام خواهد ماند. پس بخش مهمی از جهاد اقتصادی، مسئله تولید ملی است (پیام نوروزی به مناسبت حلول سال ۱۳۹۱، ۱۳۹۱/۰۱/۰۱).

تولید در یک گستره وسیع باید شعار ملت باشد. تولید کار، تولید علم، تولید فناوری، تولید ثروت، تولید معرفت، تولید فرصت، تولید عزت و منزلت، تولید کالا و تولید انسان‌های کارآمد؛ اینها همه تولید است. رمز سعادت ملت ما در این است که در این گستره وسیع، هم دولت و هم ملت، بر این تولید همت بگماریم. این تأمین‌کننده امنیت ملی و اقتدار و پیشرفت کشور است؛ این یک جهاد است. من امروز به شما عرض می‌کنم، هم به مسئولین و مأموران دولتی و هم به آحاد مردم، به‌خصوص به شما جوان‌ها؛ این یک جهاد است. امروز تولید علم، تولید کار، تولید ابتکار، تولید کالا، کالای مورد نیاز مردم، تولید انسان کارآمد، تولید فرصت و تولید عزت، هر کدام از اینها یک جهاد است. مجاهد فی سبیل‌الله تولیدکننده است (بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۵/۰۱/۰۱).

۲. اصلاح الگوی مصرف

شما باید کالای ایرانی بخواهید. این افتخار نیست؛ این تفاخر غلطی است که ما مارک‌های خارجی را در پوشاکمان، در وسایل منزلمان، در مبلمانمان، در امور روزمره‌مان، در خوراکی‌هایمان ترجیح بدهیم به مارک‌های داخلی؛ درحالی‌که تولید داخلی در خیلی از موارد بسیار بهتر است. ... در زمینه مصرف، عمده کار دست مردم است که این بخشی از اصلاح الگوی مصرف است که من دو سال قبل اینجا به ملت ایران عرض کردم و بخشی از جهاد اقتصادی است که سال گذشته عرض کردم (بیانات در جمع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۰/۰۱/۰۱).

در سال جهاد اقتصادی، به نظر من یکی از قلم‌های مجاهدت اقتصادی مردم این است که بروند سراغ کالای ساخت داخل؛ آن را بخواهند. البته این طرف قضیه هم این است که کالای ساخت داخل بایستی قانع‌کننده باشد؛ بایستی دوامش، استحکامش، مرغوبیتش جوری باشد که مشتری را قانع کند؛ این هر دو در کنار هم یک کار لازم و واجبی است (بیانات در دیدار جمعی از کارگران، ۱۳۹۰/۰۲/۰۷).

۳. برطرف کردن مشکلات مختلف اقتصاد ایران

البته مسائلی که باید مسئولین کشور ان شاءالله با همت دنبال کنند، مسائل متعددی در زمینه سال جهاد اقتصادی است. مسئله اشتغال بسیار مهم است؛ کارآفرینی بسیار مهم است؛ مسئله پرداختن به زیرساخت‌های اقتصادی در سراسر کشور ... همچنین مسئله صنعت، مسئله کشاورزی، مسائل گوناگونی که در این زمینه‌ها هست، مسائل مهمی است. همه اینها کارهای اساسی است و پرداختن به هر کدام از اینها جهاد فی سبیل‌الله است (بیانات در دیدار هزاران نفر از کارگران سراسر کشور، ۱۳۹۰/۰۲/۰۷).

۴. اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

این کار، یعنی اجرای این سیاست‌ها [سیاست‌های کلی اصل ۴۴]، مخالفان و ۲۱

دشمنانی دارد. چون دشمنانی دارد، پس تلاش در اجرای این سیاست‌ها یک نوع جهاد است. هر تلاشی که در مقابله با دشمنان باشد، مجاهدت است و در عرف اسلامی اسمش جهاد است؛ اگر با اخلاص و درست انجام بگیرد (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار مسئولان اقتصادی و دست‌اندرکاران اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی، ۳۰ / ۱۱ / ۱۳۸۵).

۵. تکیه به نیروی درونی و ذاتی

آنچه که ما به مسئولین محترم بخش‌های گوناگون و به تناسب بازدید امروز به خصوص به این بخش توصیه می‌کنیم، این است که همین خط مستقیم تکیه به نیروی درونی و ذاتی خود و ایجاد استغنا از دیگران را با جدیت تمام دنبال کنند؛ بدانند این تلاش و فعالیت، مورد توجه پروردگار است و جهاد فی سبیل‌الله است (بیانات در جمع مردم و کارکنان صنعت نفت عسلویه، ۱۳۹۰/۰۱/۰۸).

نتایج جهاد اقتصادی

از جمله سنت‌های الهی در مورد جهاد این است که نتیجه جهاد پیروزی است: بدانید جهاد فی سبیل‌الله وعده الهی بر پیروزی آن است. وقتی برای خدا و در راه خدا حرکت می‌کنید، به پیروزی خواهید رسید ... همه باید این تلاش را برای خدا در پیش بگیرند. خدای متعال هم برکت خواهد داد. خدای متعال به آن تلاشی، به آن کاری، به آن نیت و عزمی که در این جهت باشد، حتماً برکت می‌دهد و کمک می‌کند (بیانات در جمع مردم و کارکنان صنعت نفت عسلویه، ۱۳۹۰/۰۱/۰۸).

بر این اساس، راه پیروزی نهایی و کامل ملت ایران نیز مجاهدت است: راه پیروزی نهایی و کامل ملت ایران این است که این خط مستقیم، خط ایمان؛ ایمان به خدا، ایمان به خود، ایمان به قدرت ملی، اعتماد به نفس ملی و راه حرکت و مجاهدت در همه اشکالش؛ مجاهدت علمی، مجاهدت عملی - و آنجایی که لازم است، مجاهدت نظامی - و ایمان و جهاد را از دست ندهند

(بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۸۷/۱۱/۱۹).
 از نظر رهبری، اگر مردم و مسئولان پایبند به مجاهدت در عرصه اقتصادی باشند،
 نه تنها تحریم‌های استکبار کارساز نخواهد بود، بلکه یک جهش در کشور به وجود
 خواهد آمد و سبب پیشرفت و عزت ملت ایران می‌شود:

دنبال این هستند که در مسئله اقتصادی کشور مشکل ایجاد کنند؛ پس جهاد
 اقتصادی لازم است ... بخش‌های اقتصادی کشور در همه قسمت‌های دولتی و
 غیر دولتی اگر به توفیق الهی پایبند به این مجاهدت باشند، یک جهش به
 وجود خواهد آمد و همه مردم در این موفقیت سهیم‌اند (بیانات در دیدار
 هزاران نفر از کارگران سراسر کشور، ۱۳۹۰/۰۲/۰۷).

اگر کشور عزیز ما بتواند در زمینه مسائل اقتصادی، یک حرکت جهادگونه‌ای
 انجام بدهد، این گام بلندی را که برداشته است، با گام‌های بلند بعدی همراه
 کند، بلاشک برای کشور و پیشرفت کشور و عزت ملت ایران تأثیرات بسیار
 زیادی خواهد داشت. ما باید بتوانیم قدرت نظام اسلامی را در زمینه حل
 مشکلات اقتصادی به همه دنیا نشان دهیم؛ الگو را بر سر دست بگیریم تا
 ملت‌ها بتوانند ببینند که یک ملت در سایه اسلام و با تعالیم اسلام چگونه
 می‌تواند پیشرفت کند (بیانات در جمع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی،
 ۱۳۹۰/۰۱/۰۱).

بنابراین جهاد عامل پیروزی در این نبرد اقتصادی است و پیروزی در این نبرد
 سبب عزت اسلام و مسلمین در دنیا خواهد شد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این مطالعه تلاش کرد منظومه کاملی از جهاد اقتصادی که یکی از مهم‌ترین
 ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی است، با تحلیل بیانات رهبری ارائه و از این رهگذر
 تصویر روشنی از این مقوله نمایش دهد. نتایج نشان می‌دهد بدون جهاد اقتصادی،
 پیروزی در نبرد با دشمن ممکن نیست. تحقق جهاد نیازمند تلاش و کوشش در مقابل

دشمن است. حال ممکن است این مبارزه در عرصه‌های مختلف نظامی، علمی، فرهنگی، سیاسی و یا اقتصادی باشد.

با توجه به بیانات رهبری، جهاد، نتیجه عملی مطابق با جهان‌بینی اسلامی و یک سنت الهی برای رسیدن به دستاوردهاست؛ رحمت الهی بستگی به آن دارد؛ یکی از پایه‌های اصلی جامعه اسلامی است؛ عامل ایجاد تمدن اسلامی و استمرار آن تا چند قرن است و عامل سربلندی ملت‌ها در زمان خودشان و در تاریخ است. مطابق بیانات رهبری، جهاد اقتصادی عبارت است از «حرکت مستمر همه‌جانبه هدف‌دار مخلصانه، همراه با فهم و بصیرت و با تمام توان با نیت خشتی‌کردن و عقیم‌کردن تلاش خصم‌آلود و غرض‌آلود دشمن در عرصه فعالیت‌های اقتصادی با توکل بر خداوند و اعتماد بر حمایت‌های الهی». با توجه به این تعریف، ارتباط میان اقتصاد مقاومتی و جهاد اقتصادی عبارت است از اینکه چون فعالیت در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی در جهت ناکام‌گذاشتن دشمن است، مصداق جهاد است و از طرفی به دلیل حضور در کارزار اقتصادی، فعالیت‌ها در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی باید دارای ویژگی‌های جهاد اقتصادی باشد. در حال حاضر به دلیل ضرورت پیشرفت اقتصادی، ضرورت رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز، تحریم‌های اقتصادی استکبار جهانی و تجربه‌های موفق تاریخی، جهاد اقتصادی ضرورت یافته است. در بیانات رهبری مواردی مانند رهان‌کردن مواضع در مقابل دشمن، راه‌اندازن گزینه‌های گوناگون، اولویت‌بندی امور، توجه به عامل معنوی، امید به پیروزی، ایمان، باور و توکل به خدا، احساس مسئولیت و بصیرت را می‌توان از جمله الزامات جهاد اقتصادی در نظر گرفت. مطابق نظر رهبر انقلاب اسلامی، جهاد اقتصادی دارای دو مؤلفه همت جهادی و مدیریت جهادی است که اولی مخصوص همه افراد جامعه و دومی مختص مسئولان است. در نهایت، رونق تولید ملی، اصلاح الگوی مصرف، برطرف‌کردن مشکلات مختلف اقتصاد ایران،

اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ و تکیه به نیروی درونی و ذاتی از مصادیق جهاد اقتصادی در کلام رهبری است. در عرصه اقتصادی هم اگر مردم و مسئولان پایبند به مجاهدت در عرصه اقتصاد باشند، شاهد پیشرفت و پیروزی خواهیم بود.

منابع و مأخذ

۱. اخلاقی، محمدطاهر؛ «اصول و مبانی جهاد اقتصادی در پرتو قرآن کریم»؛ فصلنامه سخن جامعه، ش ۱، ۱۳۹۰.
۲. افشار، اسدالله؛ فرهنگ، توسعه، عدالت و جهاد اقتصادی؛ تهران: مؤسسه فرهنگی الماس دانش، ۱۳۹۰.
۳. جمعی از نویسندگان؛ جهاد اقتصادی؛ چیستی، اهداف و الزامات جهاد اقتصادی در بیانات رهبر معظم انقلاب؛ تهران: مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲.
۴. جمعی از نویسندگان؛ بایسته‌های فرهنگ، اقتصاد و مدیریت جهادی؛ قم: زمزم هدایت، ۱۳۹۳.
۵. خامنه‌ای، سیدعلی؛ بیانات رهبر معظم انقلاب در سخنرانی‌های متفاوت.
۶. دانائی فرد، حسن؛ طراحی مدل مفهومی و چالش‌های فراروی جهاد اقتصادی؛ تهران: مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ مفردات فی غریب القرآن؛ بیروت: اعلمی، ۱۳۸۶.
۸. طهماسبی بلداجی، اصغر و آذر طهماسبی بلداجین؛ «جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت (علیهم السلام)»؛ فصلنامه کوثر، ش ۴۷، ۱۳۹۲.
۹. فیروزآبادی، سیدحسن؛ از جهاد تا جهاد، گفتمان فرهنگ جهادی در ۲۵

- انقلاب اسلامی ایران؛ تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۰.
۱۰. معین، محمد؛ فرهنگ معین؛ چ ۲۷، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۳.
۱۱. هزاوئی، سیدمرتضی و علی زیرکی حیدری؛ «اقتصاد مقاومتی، نماد مدیریت جهادی در اقتصاد سیاسی ایران»؛ مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۳۷، ۱۳۹۳.